

ПРВЕ СРПСКЕ КРВОПИЈЕ

Вампири у Србији у XVIII веку: књиџа и коментари, коментари Марија Клеут, прев. Николина Зобеница, Службени гласник, Београд 2018

Сава Савановић јесте најпознатији, али не и први српски вампир. Милован Глишић је своју причу *После деведесет ђодина* (1880) обликовао као развијено демонолошко предање, а готово читав век након рађања овог вампира у српској (писаној) литератури Сава Савановић рођен је (могло би се рећи и повампирен) и на филму (*Лейтширица* Ђорђа Кадиевића, 1973). Божо Вукадиновић, творац прве антологије фантастике код нас (*Анџолоџија српске фанџасџике*, 1980), иако је у свој избор уврстио одломак ове приче, Глишића назива сакупљачем, који се није превише излагао ризику јер се таквих прича могло наћи на стотине. Нажалост, управо оне које су се односиле на прве помене вампира у Србији до нашег времена нису биле познате у целовитом, аутентичном и научно коментарисаном облику.

У књиџи *Вампири у Србији у XVIII веку* читалачкој публици су коначно доступни списи настали у вези са необичним догађајима који су се збили почетком XVIII века на тлу Србије. Документ који је Август Мартини 1732. године штампао у Лајпцигу, по први пут је у целости публикован код нас – коауторским напором који су уложиле две професорке са Филозофског факултета у Новом Саду – у преводу Николине Зобенице и уз коментаре које је дописала Марија Клеут. Ови коментари нису само проницљива запажања Марије Клеут већ и неопходни путокази о кретању кроз овај кратки текст (обимом не премашује тридесет страна), који је збир промишљања неколицине различитих аутора о горућој теми тог времена. Текст носи наслов *Документовано и деџаљно саопџићење о вампирима или људским крвопџама који су се ове ђодине и џреџходних ђодина џјавили у Краљевини Србији са размџтрањем о џтоме и рукоџисом једноџ официра из џука џринца Александра из Медвеђе у Србији уџућеним чувеном докџору Универзџиџеџа у Лајџциџу*. Најпре је дат увод којим се приређивач Мартини „сам или уз помоћ неког непознатог састављача” (48) обраћа „радозналом и накљоњеном читаоцу” (7) са освртом на различите ставове које заступају људи у погледу на „вести о вампирима или људским крвопџама, са којом смо ових дана упознати у новинама” (9). Дакле, тема је актуелна у времену када Мартини штампа своју књиџицу у којој се, осим увода, могу прочитати и: саопштење (цитирана вест) из Беча, датирано 5. марта – са предлогом да се извештаји упуте највећим стручњацима, ауторитетима у свету медицине; извештај војног лекара Јохана Фликигера (*Visum et repertum*), датиран 7. јануара 1732. у селу Медвеђа; саопштење барона од Котвица, датирано 26. јануара 1732. године у Београду, упућено неименованом

доктору; одговор доктора из Лајпцига и „рефлексије о *Документованом и дејалном саопшћењу о вампирима или људским крвоијама*”, у којем су постављене тезе које иду у прилог веровању у постојање вампира, а које ће бити детаљно истражене и објашњене (односно дискредитоване) „здраворазумски”, односно филозофски, што имплицира и само обраћање аутора списа, који зазива „филозофског и радозналост читаоца” (19).

Саопштењем из Беча активира се и последњи случај сличан овом, на чије консултовање аутор позива, а који је забележен седам година пре необичних збивања у Медвеђи. Реч је о најранијем извештају о вампирима у Краљевини Србији који је штампан у новинама, поводом повампирења Петра Плогојевица (Благојевића) из места Кисљево. Мештани овог села у Рамском округу били су забринути јер су упокојеног Петра сматрали крвопијом, а томе у прилог ишли су несрећни случајеви наглог умирања наизглед виталних мештана након Петрове „смрти”. Иако се многи проучаваоци вампирских тема позивају на део извештаја који је у своју студију о вампиру уградио Тихомир Ђорђевић („Вампир и друга бића у нашем народном веровању и предању”, 1952), који је и открио овај текст, Марија Клеут наводи да је реч о погрешној информацији. Наиме, текст „*Copia eines Schreibens aus dem Gradisker Distrikt in Ungarn*” („Копија једног писмена из Градиштанског дистрикта у Угарској”) штампан је, 1725. године, у новинама *Wienerisches Diarium* (најстарије новине на свету које се и даље штампају – од 1703. године, са измененим насловом *Wiener Zeitung*), са потписом краљевског провизора Градиштанског дистрикта, а не у листу *Vossische Zeitung*, како Ђорђевић наводи у својој познатој студији. Марија Клеут додаје да је права информација ипак дата у Ђорђевићевом тексту „Необично путовање једне празноверице”, који је децембра 1953. године објављен у 104. броју *Полишкиноџ забавника*.

Градишка, Кисљево, грешни покојник Петер Плогојевиц (или Петар Благојевић), сахрањивање по рачком обичају и раскопавање гроба, спаљивање мртваца по устаљеном обичају, заједно са српским речима *йой, ойанки* и *вампир* – што све заједно идентификује од Беча удаљене крајеве и непознате људе, и даје веродостојност извештају – доспели су тако у велики свет (41).

Нарочито битна за везу између сведочанстава о два случаја вампиризма забележеног на просторима Србије јесте реконструкција објављивања текстова који су настајали у међувремену, а коју је сачинила Марија Клеут. Она у коментарима наводи две значајне књиге евангелистичког пастора Михаела Ранфта (*Dissertatio historico-critica de masticatione mortuorum in tumulis, 1725; Tractat von dem Kauen und Schmatzen der Todten in Gräbern, worin die wahre Beschaffenheit derer Hungarisches*

Vampyrs, 1734), захваљуjuћи којима saznaјemo да је постојала „лајпцишка вампирска дебата”, током које је објављено двадесетак књига и чланака о необичним појавама које су инспирисале и узнемиравале учени свет тог времена. Посредством читања Ранфтових текстова од стране ауторки, Марије Клеут и Николине Зобенице saznaјemo и да је Мартини плагирао записе из пасторових књига, а да је Ранфта највише расрдило то што су његови ставови погрешно интерпретирани. Он у другој књизи саопштава своју огорченост тим поступком, као и мишљење да „цела прича господина заставника није ништа боља од бајке за жене” (48), што је поткрепљено мишљењем пруских академика, који читаву фаму око појаве вампира приписују непросвећености народа. Ипак, Мартини је штампао још једну књигу сличне садржине, а Ранфт наводи да се на свим скуповима говорило о овој теми, што значи да су вести са јужне границе Аустријске монархије и те како окупирале како свет од науке, тако и читалачку публику.

Ништа није вредело што је 1730. године Будимски епархијски сабор упутио предлог сабору у Београду да се забрани трагање за вампирима (што би укључивало анатему цркве и казну власти): „Веровања и обичаји посредовани у усменој традицији били су јачи; ни причања о вампирима ни истрага о њима нису престале” (43). Тако ни *Vampir-Erlass*, указ који је четврт столећа касније донела царица Марија Терезија након медицинских доказа да је вампирizam само *die Unwissenheit* непросвећеног народа¹, није могао ни да умањи страх народа, ни да измени његове од предака наслеђене одбрамбене механизме. Марија Клеут наводи да је реч вампир у извештајима царичиног доктора Ван Свитена, који је походио Моравску ради испитивања обичаја спаљивања тела умрлих, потпуно изостављена, а оживљавање лешева објашњено је апстрактним појмовима, као што су дух или вештица.

Осим успостављања континуитета између давно насталих текстова и њиховог тумачења у тадашњој политичкој и временској равни, коментари Марије Клеут односе се и на друге могућности читања Мартинијевог саопштења о вампирима. На самом почетку, она истиче значај овог скупа текстова као етнолошког извора о веровањима и обичајима Срба почетком XVIII века, затим њихову вредност као путописне литературе, која даје могућност за упоредно читање и консултовање других текстова сличног калибра из блиског периода (Фридрих Вилхелм фон Таубе, *Историјски и географски опис Краљевине Славоније и Војводсџива Срема*, 1777–1778; Франц Штефан Енгел, *Опис Краљевине Славоније и Војводсџива Срема*, 1786) – од којих је Мартинијева књижица неколико

¹ Више о овоме у тексту Персиде Лазаревић ди Ђакомо, „У његовим устима се видело нешто свеже крви.” Разлози указа царице Марије о вампирizmu”, *Крв: књижевност, култура* (ур. Мирјана Детелић, Лидија Делић), Балканолошки институт САНУ, Београд 2016, 129–147.

деценија старија и разликује се по мотивацији настанка, а то је веровање у вампире. Поред ових значајних перспектива, Марија Клеут уочава и могућност имаголошког читања текста.

Најпре, она препознаје значај преплашених мештана за представнике аустријске власти, којима народ на граници јасно казује да је навикнут на сеобе и да нерешени случајеви вампиризма могу довести до нових. Ту је и питање споразумевања између два народа, стил који је углавном административни, ставови о људима који се могу наслутити из лекарских извештаја подношених стручним комисијама (Срби су названи „људима” или „поданицима”; језик којим се споразумевају зове се „рацки”, „илирски” или „турски”), прецизни именослови које Марија Клеут наводи и упоређује. Српске речи које су се нашле у извештајима, јер им пандани у немачком језику нису пронађени, јесу опанак, поп, барјактар, хајдук и, наравно, вампир.

Свима је одговарало да се „опште чудо” – о коме се свуда прича (како каже барон), а које се дешавало негде далеко, у крајевима непознатим племенитим, ученим и радозналим људима у Бечу, Лајпцигу, Алтдорфу и другде докле су вести допирале – значи новом, у свом (немачком) неупотребљаваном речи (57).

Горан Скробоња, писац и уредник неколико приповедачких зборника о вампирима, у једну од својих прича уградио је лик доктора Фликигера, а причу је назвао „Реч која одјекује”, што је више него индикативан опис речи која је данас интернационализам, а сматра се српском творевином. Марија Клеут у последњем поглављу коментара уз књигу истиче и најуспелије примере уметничког транспоновања сведочанстава о првим појавама вампира – романе *Сџрах и њеџов слуга* Мирјане Новаковић (1999) и *Пољубац лейтџира* Џејмса Лајона (2014). Некадашњи предмети дебате у Немачкој постали су подтекст за два различита романа, које Марија Клеут анализира и супротставља наводећи закључне ставове ликова којима би требало веровати: „Вампири су само прича” и „Да, вампири стварно постоје” (72).

Иако се сматра да је вампиризам постао књижевна тема у српској литератури тек у другој половини XIX века, Радослав Ераковић у тексту „О пореклу вампира у српској књижевности” наводи примере који показују да се традиција много раније показала као битан модус у обликовању језовитих прича. Иако смо показали да Сава Савановић није први српски вампир, Ана Радин у тексту „Како је реч вампир из Србије отишла у свет” наводи да вампири сигурно нису чекали ни 1725. годину да се појаве у земљи где се у њих веровало од давнина. Иако знамо да је реч вампир српског порекла, нисмо ни могли наслутити да су пре готово триста година у Немачкој вођене дебате о овом феномену, при чему

је настао велики број текстова и књига. У три поглавља – „Извори и околности настанка књиге”, „Представа о Другом” и „Подтекст у два романа” Марија Клеут је, поред интегралног текста који је са немачког превела Николина Зобеница, дала основе за нека будућа тумачења текста који смо до овог превода познавали само у назнакама, често непрецизним.

Мср Маријана С. ЈЕЛИСАВЧИЋ
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Докторске студије
magijanamajche@gmail.com